Amalya Arif qızı Paşayeva[141]

SADƏ SONQOŞMALARIN190 ƏVƏZLİKLƏRLƏ İŞLƏNMƏ PRİNSİPLƏRİ

Sonqoşmaların urdu dilində işlənmə xüsusiyyyətləri o qədər rəngarəngdir ki, nitq hissələri ilə işləndiyi zaman fərqli mənalar kəsb edir və müxtəlif funksiyalarda çıxış edirlər.

Şəxs əvəzliklər cümlədə mübtəda rolunda çıxış etdikləri zaman adətən feillər cins,kəmiyyət və hala görə onlarla uzlaşırlar. Lakin keçmiş zaman formalarında xəbər təsirli feillə ifadə olunubsa mübtədadan sonra □ذ - sonqoşması işlənir, bu zaman xəbər ya tamamlıqla uzlaşır,ya da neytral halda (kişi cinsinin təkində) işlənir. Şəxs əvəzliklərindən sonra □ذ - sonqoşması işləndikdə I və II şəxsin tək və cəmində əvəzliklərin olduğu kimi qalmasına baxmayaraq III şəxsin tək və cəmində onlar öz formasını dəyişir:

Tək hal

I şəxs □میں mən □ذ □میں mən

II şəxs تو sən □ذ تو sən

III şəxs □وہ o, bu □ذ اس o, bu

Cəm hal

I şəxs ہم□ biz□ذ ہم□ biz

II şəxs تم siz□ذ تم siz

آپ siz□ذ آپ siz

III şəxs şəxs □وہ onlar □ذ □وہ □ذ onlar

□یہ bunlar□ذ □یہ □ذ bunlar

□وہ □ذ مجھ □ذ □یہ بتاتا کہ □وہ کتنی بیمار تھی

[Unhõñ nē muchē nahīñ batāyā ki voh kitnī bīmār thī]

Onun nə qədər xəstə olduğunu mənə demədilər.

اس نے ہمیں دودھ والی چائے پلائی۔

[Us nē hameñ dūdh vālī çāē pilāī]

Bizə südlü çay içirtdi.

میں نے اسے دیکھا تو کتب خانے سے باہر نکل رہا تھا

[Meyñ nē usē dēkhā tō kutub ḥ ānē sē bāhar nikal rāhā thā]

Onu görəndə kitabxanadan çölə çıxırdı.

اس نے مجھے مبارک باد کا تار بھیجا

[us nē muchē mubārak bād kā tār bhēcā]

Mənə təbrik teleqramı göndərdi

آپ نے یہ کتاب پہلے بھی پڑھی ہوگی۔

[Ap nē yeh kitāb pehlē bhī paṛ hī hōgī]

Siz bu kitabı əvvəldən oxumuş olarsız.

جب ہم پاکستان میں تھے تو ہم نے چم چم کی مٹھائی کھائی تھی

[Cab ham Pākistān meñ thīn to ham nē çam çam kī mithāī khāī thī]

Pakistanda olanda çam çam şirniyyatı yemişdik

اونہوں نے پرانا مکان بیچ دیا

[Unhõñ nē purānā makān bēc diyā]

Köhnə evisatdılar.

Vasitəli halda جو- nisbət əvəzliyi sonqoşmalarla işlənmədikdə məna kəsb etmir və buna görə də ayrılıqda işlənmir. Sonqoşmalarla işləndikdə isə öz formasını dəyişir və hər sonqoşma ilə işlənmə zamanı müxtəlif mənalar kəsb edir:

جو – [co] hansı ki - □جس ذ(cis ne)

جس کو[cis kō]hansına ki

□جس میں[cis meñ]hansında ki

□جس سے[cis sē]hansından ki

جس کا[cis kā](k.c.)hansının ki (tək hal)

□جس کے[cis kē] (k.c.) hansının ki (cəm hal)

جس کی[cis kī](q.c)hansının ki (tək və cəm hal)

□جس سے[cis sē] hansından ki

□جس کے ساتھ[cis kē sāth] hansı ilə ki

جس پر[cis par]hansının ki üstündə

جس تک[cis tak]hansına qədər ki

ایک رونے والی لڑکی نے دروازہ کھولا۔

[ek rōnē vālī laṛ kī darvāza khōlā]

Ağlayan bir qız qapını açdı.

ایک لڑکی جو رو رہی تھی اس نے دروازہ کھولا۔

[Ek larki co rō rahi thi us ne darvāza khōlā]

Ağlayan qız qapını açdı.

چائے پینے والی آدمیمیرا باپ □□۔

---

[141] BDU

==========

[Çāē pīnē vālā ādmī mērā bāp hē]
Çay içən adam atamdır.
وہ آدمی جو چائے پی رہا ہے میرا باپ ہے۔
[voh ādmī cō çāē pī rahā hē mērā bāp hē]
Çay içən adam atamdır.
ہماری مدد کرنے والی عورت کہاں گئی؟
[hamārī madad karnē vālī orat kahāñ geī?]
Bizə köməkedənqadınharayagetdi?
عورت جس نے ہماری مدد کی تھی وہ کہاں گئی؟
[`orat cis nē hamārī madad kī thī voh kahāñ geī?]
Bizə köməkedənqadınharayagetdi?
جو[cō] hansı ki [cinhōñ nē]جنہوں نے
جن کو[cin kō]hansılara ki جنہیں[cinheñ]
جن میں[cin meñ]hansılarda ki
جن سے[cin sē]hansınlardan ki
جن کا[cin kā]hansıların ki جن کے[cin kē](k.c.) جن کی[cin kī] (q.c.)
جن سے[cin sē] hansılar ilə ki جن کے ساتھ [cin kē sāth]
جن پر[cin par]hansıların üstündə ki
جن تک[cin tak] hansılara qədər ki
گل لالہ ترکی کی تہذیب میں ایسا ایک پھول ہے جس کا مقام بہت اہم ہے
[Gul-i-lālā Turkī kī tahzīb meñ eysā ek phūl hē cis kā makām bahut aham hē]
Lalə Türk mədəniyyətində vacib yeri olan güldür.
جس ملک کے خزانے میں زیادہ سونا ہو وہ زیادہ امیر سمجھا جاتا ہے
[Cis mulk kē hazānē meñ ziyādā sōnā hō voh ziyādā amīr samchā cātā hē]
Xəzinəsində qızılı çox olan ölkə daha varlı hesab olunur.
کتاب جسے میں نے کل خریدا تھا وہ مہنگی تھی
[Kitāb cisē meyñ nē kal harīdā thā voh mahıngī thī]
Dünən aldığım kitab bahalı idi.
دنیا کی وہ جنگ جس میں کروڑوں سو اور فوجی افراد ہلاک ہوئے، دوسری جنگ عظیم ہے
[Dunyā kī voh cang cis meñ karāṛ oñ sō or fōcī afrād halāk huē, dūsri cang-i-aẓ īm hē]
İkinci dünya müharibəsi milyonlarca əsgər və vətəndaşın həlak olduğu müharibədir.
محمد ابن بطوط عظیم ترین مسلمان سیاح تھا جس نے ۱۳۲۵ سو ۱۳۵۵ تک قریب تیس برس سفر میں گزارے
[Muhammed ibn-i Baṭ ūṭ a `aẓ īm tarīn musalmān sayyāḥ thā cis nē tera sō paççīs sē tera sō paçpan tak ḳ arīban tīs baras safar meñ guzārē]
Muhammməd ibn-i Batuta 1325`dən 1355-ci ilinə qədər otuz il səyahət etmiş ən böyük Müsəlman səyyahıdır.
وہ مزدور جنہیں ہم نے ملازمت پر رکھا ہے وہ جلدی چلے گئے ہیں
[Voh mazdur cinheñ ham nē mulāzamat par rakhā hē voh caldī çalē geē heyñ]
İşə götürdüyümüz işçilər tez getdilər.

Sual əvəzliyi کو- də vasitəli halda sonqoşmalarla birləşir və bu zaman formasını dəyişir. Obyekt halda da نے – sonqoşması ilə işlənərkən forma dəyişikliyinə məruz qalır və aşağıdakı kimi işlənir:

کون– sual əvəzliyi
kim کس نے[kīs nē]
kimi کس کو[kis kō]
kimə کس کو[kis kō]
kimdə کس میں [kis meñ]
kimdən کس سے [kis sē]
kimin کس کا[kis kā] کس کے[kis kē] کس کی [kis kī]
kiminlə کس سے [kis sē] کس کے ساتھ [kis kē sāth]

kimlər (کنہوں نے)کنہوں نے[kinhōñ nē]
kimləri(کنہیں) کن کو[kin kō] (kinheñ)
kimlərə(کنہیں) کن کو[kin kō] (kinheñ)
kimlərdə کن میں [kin meñ]
kimlərdən کن سے [kin sē]
kimləri کن کا[kin kā] کن کے[kin kē] کن کی[kin kī]
kimlərlə کن سے[kin se] کن کے ساتھ[kin kē sāth]
یہ جوتا کس کا ہے؟
[Yeh cūtā kis kā hē?]
Bu ayaqqabı kimindir?
کس نے کہا؟
[Kis nē kahā?]
Kim dedi?

کنہ ر ں نہ آپ کی مدد کی تھی؟

[Kinhõñ nē āp kī madad kī thī?]

Kimlər sizə kömək etmişdi?

Sonqoşmaların əvəzliklərlə işlənmə prinsipləri haqqında müxtəlif müəliflərin qrammatika kitablarında verilmiş izahatlarına əsasən deyə bilərik ki sonqoşmalar urdu dilinin dil quruluşunda əvəzolunmaz funksiyalara malikdirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. « Azərbaycan dilinin qrammatikası ». I hissə, Azərbaycan Elmlər Akad.Nəşriyyatı, Bakı 1960.
2.Г.А. Зограф. Языки Индии, Пакистана, Непала. М.,1982.
3.Г.А. Зограф. Морфологический строй новых индоаририйских языков. М.,1980
4. Дымшиц З.М. Грамматика языка урду. М.,2001.
5.Дымшиц З.М. Очерк грамматики языка урду (Фонетика и морфология). М.,1959.
6. Мухамеджанов Р. Учебник языка урду. Ташкент 1992
7.Durmuş Bulgur. Urdu dili ve qrameri.Konya 2007
8.Nuriye Bilik,Nuray Özenç.Urdu dili qrameri.İstanbul 2007
ور ۲۰۰۲ ھ۹ محر محمد حیات علمی اردو جنرل - لا
۱۰سلطان بجش خوشبو پول تحریر کرتی - اسلام آباد ۲۰۰٦
لی ۲۰۰۳ ۱۱ ھاردو- نیاد ھولوی عبدل حق قواعد
۱۲ اکر عین الل مدنلی حیدر علی یو آذربائجان کی قومی ر بر اسلام آباد ۸ ۲۰۰

Резюме

В этой статье рассматриваются принципы употребления простых окончаний с местоимениями. Особенности использования местоимений в языке урду настолько разнообразны, что они имеют разное значение, и выполняют различные функции при употреблении с частями речи. Также здесь, представлены разъяснения относительно изменений форм в момент употребления относительного местоимения "джо", вопросительного местоимения "кон" и личных местоимений совместно с окончаниями.

Ключевые слова: *окончание, относительные местоимения, вопросительные местоимения, подлежащее, сказуемое, дополнение.*

Summary

This article explores the principles of using simple postposition for substitutes. The postpositions in the Urdu language are so varied that they have different meanings when speaking with different parts of speech and act in different functions. It also provides explanations for the postpositions of changing the comparison pronoun of "Co", "kon" question substitute and "substitute form" for the use of endpoints, and the post-processing moments of "ne".

Keywords*: adverb, relativity, question substitute, person substitute, news, completeness.*

RƏYÇİ: dos. N.Ədəndiyeva